

ERDÉLY

HONISMERTETŐ FOLYÓIRAT.

1. szám
1892.

KIADJA AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET.

242. sz.
1912.

ORNSTEIN JÓZSEF.

Ornstein József.

1829—1912.

A fővárosi napilapok folyó évi februárius elején megjelent számaikban általános érdeklődést keltő hirt adtak Ornstein József cs. és kir. ny. őrnagy haláláról és életének regényes sorsáról, kit nemcsak embertársaitól ridegen elzárkozó, külön természeténél fogva ismert mindenki Szamosujvárt, hanem tudós hírében emlegetett neve az ország határain kívül sem volt ismeretlen. A természetimádó és erdélyi hazarészünk földrajzi, hadászati, régészeti és botanikai tanulmányozásával foglalkozó lelkes férfiúnak egyébként is érdekes egyénisége mindenképpen méltó arra, hogy folyóiratunkban is kegyelettel adózzunk volt munkatársunk emlékének. Azonban a megboldogult élettörténetéből oly kevés adat áll rendelkezésünkre, hogy ezidőszerint csak hiányosan lehet életrajzi adatait összeállítani.

Született Porosz-Szilézia *Ratibor* városában, 1829. október hó 18-án. Atyját már gyermekkorában elvesztette; ifjúságáról mitsem tudunk. 1849. május hó 10-én vonultak át szülőföldjén az oroszok, hogy elnyomják a magyar nemzet szabadságharcát. A 19 éves ifjú a szabadság gondolatától hevítve, néhány lengyel pajtásával Budapestre jött s itten besoroztatta magát honvéd köztűzérnek. Nagy Sándor hadtestéhez osztották be s alatta részt vett több ütközetben s mindjárt a fegyverletétel után, aug. 18-án Déván az oroszok fogságába került, akik a Gyulafehérvárra szállított legénységgel átadták az osztrákoknak. Itt sorozták be ismét közlegénynek. Ugyanekkor cserélte föl titokban *Pappenheim Simon* valódi nevét Ornstein Józsefre, mert mint forradalmár idegen állampolgár félt a következményektől.

A közlegényi sorból csakhamar hadnagygyá léptették elő. Mint hadnagy bejárta Csehországot, Galicziát és Moldovát. 1859-ben részt vett az olasz, majd 1866-ban a porosz háborúban. 1867-ben mint kapitány Szegeden állomásozik, innen később Görzbe helyezték át. 1875-ben Laibachban szolgált; 1876-ban pedig Bécsben letette a törzstiszti vizsgát. Mint őrnagy kerül ismét Szegedre, hol 1878-ban szűkebb katonatiszti baráti körben Bosznia okkupációját kárhoztatván, alattomos feljelentés következtében 30 évi katonai szolgálata után 1881-ben nyugdíjazták. Emiatt az eset miatt mindig kerülte az embereket: szóval valóságos embergyűlölővé lett.

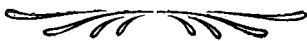
Ugyancsak 30 évet töltött nyugdíjas állapotban. A még testi és szellemi erejének teljességében lévő ember működési teret keresett magának. Nagyberivói Boér János szabadságharcos bajtár-

sával Erdélybe jött és ennek birtokán 7 évig gazdálkodott *Dobokán*. Innen 1888-ben *Szamosújvárra* költözött s életének még hátralevő idejét tudományos kutatásokra szentelte. Egyedüli társai könyvei között, vagy a szabad természet ölében minden idejét az önművelésre fordította s ennek köszönhette csodálatosan sokoldalú és magas műveltségét. Kiváló szaktudása volt a katonai tudományokban, különösen a földrajzban és erődítéstanban; önálló kutató a régészetben és szeretettel foglalkozott botanikával, hogy napi sétái alkalmával az útjába eső növényeket ismerősként üdvözölhesse. Értette a latin és görög nyelvet, folyékonyan beszélt németül, magyarul, olaszul, franciául, oláhul és a szláv nyelvek némelyikén.

Imádásig szerette a természetet; a város szélén lakott csak azért, hogy lakásából minél rövidebb idő alatt kijuthasson a közeli Szt.-Antal rétre, mely legkedvesebb sétahelye volt. Azért is szerette ezt a vidéket, mert a Szamos jobbparti terrasán láthatta a római castellum romjait, melynek tanulmányozásával olyan örömet foglalkozott E táborhely legteljesebb leírását az ő tollából ismeri a szakirodalom s ezenkívül is számos közleménye jelent meg különböző szaklapokban Majdnem félszázra menő értekezései mindig érdeklődéssel találtak s nevét ismeretessé tették a külföldön is, melynek több nagynevű tudósával levelezett. Egyik legszebb dolgozata „A Mezőség” című értekezése, melynél a Mezőségnek nevezett földterület karakteristikumát senki jobban nem vázolta. (L. Erdély 1905. évf. 53—56 l.)

A múlt évi nov. hó óta kezdett betegeskedni s már egy hónap múlva a vízkór kétségtelen jelei mutatkoztak rajta. Dacára agg korának, roppant szívóssággal küzdött a romboló betegséggel; önuralma és szellemi épsége az utolsó percig megmaradt, míg végre 1912. jan 31-én reggel néhány sóhajtás után elhunyt. Halála előtt harmadnapon e sorok írójának megvallotta 62 éven át őrzött legnagyobb titkát: nevének megváltoztatását, mely egész életén át nyomta lelkiismeretét és azt kívánta, hogy halála után adjam át a nyilvánosságnak. Porhüvelyét február 2-án katonai pompával, osztatlan részvét mellett tettük örök nyugalomra ebbe a honi földbe, melyet mint második hazáját védett és szeretett.

Orosz Endre.

Európa kopása.

Irta: dr. Gaál István.

Hanusz István, a 3 év előtt elhunyt jeles piarista igazgató gyűjtötte össze az Európa partvidékeinek kopására vonatkozó adatok egy részét, amelyek bizony nagyon el vannak szórva a szakirodalomban. Miután pedig cikke a lehető legszerényebb módon, mint a kecskeméti főreáliskola 1906/7-iki értesítőjének bevezető értekezése jelent meg, a nagy közönség nem igen vehetett róla tudomást.

Sok érdekes adatot találtam *Kobelt Vilmos dr.* „Die alten Flussläufe Deutschlands“ című értekezésében is, főként kontinensünk középső része vízváltásztóinak fejlődésére nézve.

Minket, turistákat pedig valóban közelről érint a Föld kopásának, hegyeink satnyulásának kérdése.

A legújabb térképeken szinkülönbséggel rendszeren föl van tüntetve a sekély tenger (200 m. mélységig) és sok esetben ez már magában is nagy valószínűséggel rekonstruálja a szárazföld hajdani partviszonyait. De vegyük sorra a történelmi időben megállapított nevezetesebb változásokat.

Legföltünőbb az Atlanti ocean partszaggató munkája. Tudjuk, hogy magát a *Gibraltári* földszoros is nem régen sikerült a tenger ostromló hullámainak tengerszorossá változtatniok. A hellén időkben még volt a szorosban egy sziget, amelyen Herkules temploma állott; sőt még Strabon idejében (K. előtti I. sz.) is volt ott egy zátony, melyet a „Középtenger küszöbé“-nek neveztek. Ma már nyoma sincs ennek, miután a szoros átlag 275 m. mély. A sziget és zátony eltűnésén azonban nem csodálkozunk, ha megtudjuk, hogy itt az Atlanti ocean vize óránként 8—10 km. sebességgel ömlik a Földközi tengerbe. Vitorlás hajók most is sokszor hetekig vesztegelnek, mert gyöngye széllel áramlás ellenében nem tudnak kijutni az oceanba.

A Vizcayai öbölben *Biarritz* francia tengeri fürdőnél a tenger fenekén erdők, tőzgelepek láthatók. S hogy ezt a területet csak újabban hódította el a tenger, az Adour folyó tölcéséres torkolata is bizonyítja.

A francia partokon egyébként *Flammarion* is érdekes megfigyeléseket tett. Így *Aunis* kerületben, (Rochefort és La Rochelle városok közelében) a kemény mészkő partot évenként 30 cm.-nyivel fogyasztja a tenger. A *Landes* partvidéken apálykor több helyütt házak alapjai láthatók. A *Girond* torkolatában, a *Grave fokot* 1752—1842 között 1·2 km. hosszú földdarabbal kurtította meg a tenger. — *Is* az I. században virágzó városka volt, — igaz, hogy töltések védték, — míg 444-ben elnyelte a tenger. *Bretagne* félsziget partvonalából évente átlag 25 cm. szegély pusztul, pedig ösközetből áll. Franciaország északnyugati partjain, különösen *Cherbourg* közelében ma is láthatók tengerbe merült erdőségek. A *Szajna torkolata* körül I. Ferenc (1525—47) idejében még négy tengeri kikötő volt. (Ma csak Le Havre.) A XII. század óta itt mintegy 1·5 km. széles szalag kopott le Európa törzséről s már ki is számították, hogy 1300 év múlva Paris tengeri kikötő lesz — fekvésénél fogva is. A *boulogni kikötő* bejárásánál két hatalmas világító torony van; ezek néhány évtized előtt szárazon voltak, ma már a tengerben vannak. A *Manche* vize szintén erősen áramlik, hullámváza is hatalmas és ezzel is számolni kellene abban az esetben, ha Angol- és Franciaország közt tényleg létre akarnák hozni az oly régóta tervezett alagutat. Magában a Calaisi szorosban 100 év alatt mintegy 25 m.-t ront le a tenger.

És hogy a partot kíséző szigetek, még az aránylag oly távol fekvők is, mint Jersey, Belle Ile en Mer, d' Yeu, stb. nem is oly régen még Gallia földjével függöttek össze, egészen kétségtelen. A 20 m.-es mélységvonalon még ma is belül vannak.

Az angol partok föltűnő pusztulása is sok természetbúvárnak, köztük a nagy geológusnak, Lyell Károlynak is szemébe tűnt. Különbösen nemcsak geológiailag, de zoológiai alapon is kimutatták, (Kobelt), hogy a mai Anglia az ősember idejében még félszigete volt Euráziának s a Thames a Rhein vízrendszeréhez tartozott.

Egyes részleteket tekintve, pl. a Scilly szigetek csak nem régen (a történeti idő elején) szakadtak el *Cornwall*-tól; úgy szintén *Wight* sziget is csak újabban sziget. Pusztulásuk szintén csak idő kérdése, mert hiszen minden vihar jókora darabot tör le belőlük. Az angol partokon nem ritka eset, hogy tengerbe vezetők, illetve tengerben végződők római út maradványokat láthatunk. Anglia déli és keleti partjain a gazdák átlag 1 m.-re becsülik az évente veszendőbe menők földsávot; Yorkshirében, ahol agyagos a part, ez 2—3 m.-re is rúg. Maga a Calaisi szoros is folyton szélesedik (mindíg nagyobbá lesz tehát az átúszás nehézsége).

Hollandia földjének fogyása általánosan ösmeretes tény. De ez valóban rohamos is, ha meggondoljuk, hogy az utolsó 700 esztendő alatt 6000 km.² terület lett a tenger martaléka. A *Zuider tó* is csak 1170-ben kezdett kialakulni. Ekkor oly szökőárok uralkodtak, hogy Utrecht várkapuiban lehetett tengeri halakat fogni. A tenger második ostroma 1237-ben volt; még iszonyúbb volt azonban az 1287-iki, amikor Grind egyetemi várost, 80000 lakójával a tenger nyelte el. Az 1395-iki újabb betörés óta a *Zuider tó* lényegesen nem változott, (kialakulása tehát 230 évig tartott), amit természetesen leginkább a nagy mérnöki tudással épített védőgátaknak köszönhetnek a hollandusok.* A partok kopását azonban nem tudják végkép megakasztani s náluk a földbirtokra vonatkozó adásvételi szerződések csak akkor végérvényesek, ha azt a tenger 10 éven belül el nem vitte.

Németország partvidékét is erősen ostromolja és fogyasztja az Északi tenger. Kobelt szerint azonban itt nem csak a tenger abráziós munkája, hanem — amint ő mondja — a tenger fenekének süllyedése is fontos szerepet játszik. Ennek legfőbb bizonyítékai a tengerbe süllyedt folyómedrek (Elbe, Weser). *Helgolandraól* is kiszámították, hogyha az eddigi mértékben pusztul, 700 év múlva eltűnik. Rajta is vannak a németek, hogy megtartsák s végül még csakugyan körül is cementezik az egész szigetet.

Jydland félsziget s általában a *dániai* szigetek területe is folytonosan zsugorodik. Hiszen az ősember innen még szárazlábbal juthatott át Skandináviába. Az egész Keleti tenger beszakadása különben is nagyon fiatal korú.

Hanusz nem terjesztette ki figyelmét a Földközi tenger partvidékeire, pedig itt talán még könnyebb megfelelő adatokat gyűjteni. Hiszen csak *Messinára* kell emlékeznünk. Igaz másfelől, hogy éppen Itáliában, — az Adriai tenger partvonalán, — kitűnő példák vannak a szárazföld gyarapodására nézve is. Itt valamennyi kikötő távolodik a tengertől (vagy tán fordítva!). *Ravenna* nem is bírt lépést tartani a tenger elvonulásával s a hajdan forgalmas kikötő szárazon maradt.

Amint az eddigiekből kiténik, a partszegély pusztulását két tényező okozza: az egyik a kontinensek általános süllyedése, (amely ugyan megfelelő emelkedési időszakokkal váltakozik s így ami elvész a réven, visszakerül a vámon), — a második a tenger vízének letaroló (abradáló) munkája. Ugy

* Legújabb hírek szerint a legkomolyabb formában a megindult az akció a *Zuider tó* részleges kiszáritására.

látszik különben, hogy a fogyásnak főként akkor van látszata, ha ez a kettő együttesen működik. De hogy pusztán a tenger-víz hullámai magukban is számottevő pusztulást okozhatnak, a hullámok nagyságából is kiténik. Így amíg a Földközi tenger hullámai viharban is rendszeren csak $4\frac{1}{2}$ m. magosak, addig a Horn fok körül $9\frac{1}{2}$ m. Ekkorák a Csendes óceán hullámai is, míg az Indiai óceánéi 12 m.-t, az Észak-Atlanti óceán pedig 13 m.-t is elérik. A németeknek is bizonytal volt rá okuk, hogy az ő „Nord See“-jüket „Mord-See“ címmel tisztelték meg.

Egy erősebb vihar alkalmával (1905) Doverben 300 m. hosszú, $\frac{1}{4}$ millió tonna súlyú szikla zuhant a tengerbe. Egy skót világító-torony falából, 24 m. magasságból 13 tonna súlyú követ nyomott ki a hullám. Kiszámították, hogy a Calaisi-szoros kivájtása is csak 60.000 esztendei munkájába került a tengernek. A Fär-öer szigeteket télen olyan hullámverés ostromolja, hogy a hajók meg sem közelíthetik. Egyízben az is megtörtént, hogy a szigetlakók tüze kialudt s hiába adtak vészjelt, egy hajó sem segíthetett rajtuk s kénytelenek voltak nyershalon élni.

A kontinensek belsejében nem oly föltűnő a kopás; legalább szemmel nem látható annyira. Azután meg a hegyek hajdani magasságának nyomai sem maradtak, legfőlebb a geológus tudja a rétegek települése alapján rekonstruálni. Mindezt a hegyek csúcsának kopására értem; mert egy-egy lejtőnek, vízmosásnak, szakadéknak kopása könnyen szembetűnik. Tény különben, hogy a glaciális időszak sokkal többet változtatott az Alföldek arcúlatán, mint a hegyvidékeken. A hegyormok magasságának fogyását csak pontos háromszögeléssel állapíthatnók meg, persze csak úgy, ha már egy-kétezer esztendővel ezelőttről is lennének pontos háromszögelési adataink. Legfeltűnőbbek még a működő vulkáni kúpok változásai.

Egyízben már közöltem¹ azokat a számadatokat, melyek a Duna vízrendszerének koptató munkáját illusztrálják, de talán helyén való itt ismételni.

A Duna 24 óra alatt $43\frac{1}{4}$ milló kg. iszapot és $56\frac{1}{4}$ millió kg. oldatot, összesen tehát mintegy 100 millió kg. anyagot szállít. Egy év alatt ez $36\frac{1}{4}$ milliárd kg.-ot tesz ki, ami körülbelül a Gellérthegy tömegének felel meg. Ilyen alapokon Lapparent kiszámította, hogy a víz $4\frac{1}{2}$ millió év alatt símára koptatja, köszörűli a Földet.

S miután négy millió év múlva megszűnik a túristaság, használjuk föl az alkalmat, siessünk minél többet gyönyörködni pompás hegyeinkben!

Korond, klimatikus gyógyfürdő.

Erdély legszebb pontján, a Székelyföld szívében a legendás Firtoshegy lábánál, ötszázharmincnégy méter tengerszín magasan, szép nagy fenyves parkban fekszik „Korond“ gyógyfürdő! A telep a kedvesen csobogó Korond vízének zárt völgyében terül el; sóval telített, ozondús, por és szélmentes a levegője s kitűnő hatású ásványos vize, sóforrásai és fürdője révén már két évszázaddal ezelőtt híres, keresett és látogatott volt.

Széki gróf Teleki Sándor széki gróf Teleki Pálnak az 1729-ik évben a korondi vízről a következőleg ír:

¹ A hegyek képződéséről. (Erdély, 1909. évf. 11. 1.)

„Édes Bátyám Uram!

Küldöttem ezen által két butelia korondi savanyúvizet a legfrissebb savanyú kútból valót, melynek itala (borral is üvegben néha illendőképpen meglegyítvén) conveniál-e az szegény ifju Teleki Joseph édes öcsém uram nyavaljájához, avagy sem és ha ő kegyelmében sok vitiosa flegma vagyon, annak evacuálásában nem impediálja-e az szegény édes öcsém-uramat, ezen savanyú víznek megitala, aszt sem tudom? Ha nem conveniál ő kegyelmének megitala, ki kell önteni, megihatja a föld. Ennek transmissiójának oka az én szeretetem. Az Isten tisztességére az sidó néptől az ó-testamentomban felépült sátor felépítésére ki aranyat conferált, ki kecskeszöört. Én is ezzel jelentettem ezúttal vérségi kötelességemet.

Cselekedtem pedig eszt az alább megirt consideratióból, hogy az elmúlt nyári szentpéteri lakodalomra való indulásomkor körülöttünk lakó vármegyének viceispánja Székely Sigmond uram friss egészségben álteratiot kezdvén magában érezni és szenvedni, circiter öt vagy hat hetek alatt oly depastussa lett, minden húsa testéről lesorvadt, sem nem evett, sem nem ihatott. Bűdös torhát, véres flegmát sűrűn hánt, hurutot: feje szédült. Kivülfelől, ha néha fázolni

FŐSÉTAÚT KORONDON.

látatott is, belől szüntelen való lenta febrisse volt, ki is bizony jó német chirurgus és erdélyi medicus curájával élt serényen csakhamar, de mindaddig egyéb curájok nem használt, még edgyikének javulásából ezen savanyúvízből nem kezdett élni, melylyel való élest continuálván circiter három holnapig, már mostanra megépiült s frissen vagyon. Valaki pedig ő kegyelmét tavaly in octobri elfogyott állapotban látta, soha bizony senki sem mondotta, hogy ez világon lévő minden orvosságoknak megivásokkal is ő kegyelme többször in statum tétethessék.“

Jelenben csinosan berendezett új villáival a legkellemesebb és hatásosabb erdélyi fürdők egyike, hol úgy a székesfőváros, valamint a vidék előkelő családjai kellemes és olcsó nyaralásban részesülhetnek. A fürdőidény junius 25-én kezdődik és szeptember 1-ig tart.

Korond vasuti állomása Parajd, a küküllőszög-parajdi vasút végállomása, 45 perc a fürdő-teleptől. Közvetlen vasúti kocsik közlekednek Budapestről Parajdig. A fürdőig kocsi ára 6 korona, közönséges szekér 3—4 korona.

Korond égalja, fekvésének megfelelően igen enyhe, sóval telített, mérsékelt nedves és meleg. A hőingadozások a nap különböző szakáiban a legminimálisabbak; a különbség a dél és reggel, illetőleg estéli hőmérsék között alig néhány fok, mely körülmény Korondot kiválóan alkalmassá teszi légzőszervi bajokban szenvedők tartózkodására.

Korondnak három gyógyforrása van.

1. A Fő-kút forrás vize kitűnő szénsavas vasas víz, melyet Hankó Vilmos dr. tanár vegyelemezett s melyről a következőleg nyilatkozik:

„A korondi ivó-forrás vize a legértékesebb savanyúvizek egyike, mely még a hirneves schwalbachi (Weinbrunnen) mellett is megállja helyét. A vízben a vasbikarbonáton kívül lényeges alkatrészek: a szabad szénsav, a nátrium és magnésium-bicarbonát. Az orvosok sikerrel használhatják mindazon esetekben, melyekben a szénsavban és nátrium-bicarbonatban gazdag vasasvizek javalva vannak. A korondi víznek a vasasvizek legtöbbje felett elsőbbséget ad az a körülmény, hogy a vas- és többi bicarbonatnak egymáshoz való viszonya olyan, hogy a vérszegénységben és más bajokban szenvedők emésztésének megzavarásától nincs mit tartani. A korondi víz ezenkívül mint asztali- és üdítő víz kitűnő, méltó az orvosok figyelmére s a közönség pártolására.“

SZÉKELY VILLA KORONDON.

2. Az előbbi forrástól néhány lépésre hasonló összetételű bő szénsavas vasas források fakadnak, melyek vize fürdésre használtatik. A lobogónak evezett víz hőfoka 12° C.

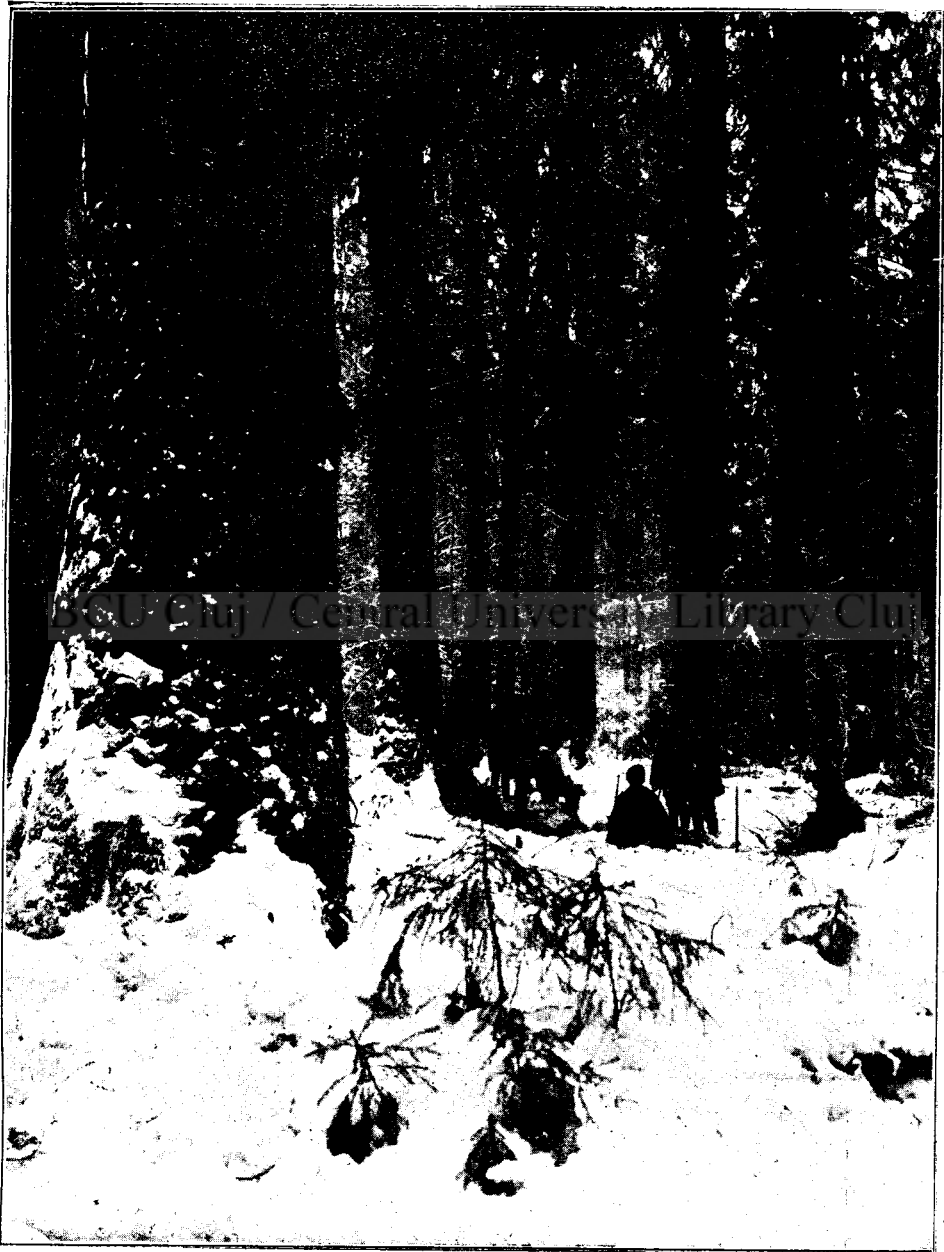
3. A bővizű szénsavas vasas konyhasóban gazdag forrás szintén fürdésre használtatik. E vízről Hankó Vilmos dr. a következőleg nyilatkozik:

„A korondi sósforrás vize egyike a legkitűnőbb sósvizeknek, amelyben a konyhasón kívül fontos alkatrészek a sósvizekben szokatlan sok szabad szénsav, vas- és nátrium-bicarbonat. És így a világhírű nauheiminál háromszor tömörebb, azért unicumnak nevezetik.“

Az említett lobogó szénsavas, vasas- és sósforrások két-két tágas, kényelmes tükör-fürdőt táplálnak. Mindkét víz kádfürdésre is használtatik. A kádfürdők gőzfűtésre vannak berendezve s az orvos által előírt módon s felügyelete alatt melegítve vagy hígítva használgják. A hidegfürdő 50 fill., kádfürdő akár sóval, akár anélkül 1 kor. 20 fill.

Korondnak specialitása a tejgyógymód is, melyre nagy figyelmet fordítanak.

Korond gyógyfürdőt egyrészt a természet adta tényezők a legideálisabb gyógyító helyülé avatják, — másrészt ásványforrásai páratlan gyógyeszközöket

ÓSFENYVES A MEZŐHAVASON.

szolgáltatnak. A minden időben enyhe, por- és szélmentes, ozonús levegőben gyógyulásukra és javulásukra a legfőbb tényezőt találják fel azok, kik a légzőszervek betegségeiben: idült gége-, légcső-, tüdő- és csúcshurutban szen-

vednek. Mivel a gyógyhely fekvése és környéke miatt a napi hőingadozások csekélyek és a fürdővendég hirtelen változó időjárásnak kitéve nincsen, a felsorolt betegségekben szenvedőkre nézve Korond előnnyel bír a tisztán fenyvesekkel környezett, magasabb fekvésű s e miatt élesebb, hűsebb levegőjű gyógyhelyek felett. A szénsavas vasas források ivó- és fürdőgyógyászatra használatnak s a legfényesebb gyógyeredmény érhető el nemcsak a légző, de az emésztő szervek hurutos bántalmainál, a vérszegénység minden neménél és az ez alapon fejlődött bántalmaknál (sápkór, görvélykór), általános gyengeségnél, testi és szellemi túlerőltetés vagy hosszantartott betegségek (influenza, hosszas szoptatás) után. Kiváló gyógyhatást észleltek: idült idegbajokban (histeria), főfájásban, idegzsábjában és makacs bélhurutban, cukorbetegségeknek, vesekő és húgyhajtó hatású. A szénvasas vasas- és Unicum-sósfürdők rendszeres használatával elért gyógyeredmények igazolják, hogy bizalommal felkereshetik a fürdőt azok, akik a női nemi szervek betegségeiben, havi tisztulási rendellenességekben, hüvely és bélhurutban, a petefészek idült lobjában szenvednek, a kiknek hajlamuk van az elvetélésre; aranyeres bántalmak, mellűri és méh körületi izzadmányok visszafejlődnek, továbbá a mirigyek és csontok görvélyes bajai, különféle bőrbántalmak, csúsz és köszvény teszik indokoltá ez erősen koncentrált sósfürdőket.

Korond fürdőorvosa a fürdő közegészségügyi viszonyaira mindig lelkiismeretesen felügyel, ellenőrzi a fürdővendégek konyháját, a fürdőket, az ivóforrások kezelését. Súlyos betegeket a fürdőtelepre egyáltalán fel nem vesznek és azoknak egészségesekkel egyidejűleg a kúra használatát nem engedik meg.

A telepen 10 lakóház áll a közönség rendelkezésére. A szobák napi árai 1:20 koronától 3 koronáig, mely összegben az ágynemű használata nincs beleértve, ennek ára naponként és személyenként 40 fillér. Azonkívül kiszolgálásért naponta és szobánként 20 fillér fizetendő. A lakást mindig célszerű előre megrendelni a fürdőigazgatóságnál.

Az étkezés a vendéglőben jó és olcsó. Történhetik étlap szerint vagy bérletben is. Nagyobb családok a vendéglőben étkezve átlag árak mellett kedvezményben is részesülnek.

Minden fürdővendég, ki négy napnál hosszabb ideig tartózkodik a fürdőben: 8 korona gyógy- és 4 korona zenediját fizet; 5 éven aluli gyermekek után díjak nem fizetendők, 5 éven felüliek után pedig, kik a 16-ik életévét még nem érték el, 4 korona gyógydíj, de zenedij nem fizetendő. E címen befolyt összeg egészben a park fenntartására fordítatik. E díjak előre fizetendők a bejelentési ív sajátkezű kitöltése alkalmával és az orvosi tiszteldíj nincs beléjük foglalva. Vasúti- és posta alkalmazottak, továbbá tanítók, tanítónők és középiskolai tanárok, az E. K. E., valamint a hazai sajtó és a székely társaságok tagjai, nemkülönben azok családjai a gyógydíj felét fizetik és a szállásdíjból 2 koronától kezdődőleg 20% kedvezményt kapnak. A fürdőigazgatósága a tanfériaiknak teljes ellátással tüdülést, szanatoriumi kezelést biztosít napi 5 koronától kezdődőleg. Gyakorló orvosok és azok családtagjai gyógydíjat nem fizetnek, a fürdőket díjtalanul használhatják.

Nagy kiterjedésű árnyas fenyves park, napilapok, tennis-grand, orosz-kugli, gyermek-tornahely stb. áll a vendégek rendelkezésére. — Kiránduló helyek: az 1070 méter magas „Firtoshegy“, közvetlen a fürdő felett; a közeli regényes „Arcsóliget“: a fürdőteleppel szemben a hegyoldalban, erdő közepette a „Hollókő“, egy magasba nyúló kőszál. A fürdőtől egy órányira van a híres parajdi sóbánya, mely szintén kedvenc kirándulólhelye a fürdővendégeknek. Távlabbi, de könnyen megközelíthető kirándulólhely a Hargita legmagasabb csúcsa, a Mezőhavas (1777 m.), amelynek ősfenyvesei között igazán élvezet a turistáskodás.

A fürdő unicum sósvizéből képződik a hazánkban egyedül itt található aragonit kőzet, a magyar onix, melyből a legszebb emléktárgyak készülnek.

Újévi népszokások Apahidán.

Közli: Orosz Endre.

Általánosan ismeretes tény, hogy minden köznép számos olyan szokásnak hódol, melyek elődeitől hagyományos úton maradtak reá örökségül. Mindezen szokásoknak eredete a népek őskorába nyúlik vissza; abba az időbe, melyben hitüket a természet imádása képezte, műveltségük hiányát a babonáság és előítéletek töltötték ki s lelkületük a varázsló bűbájosok, boszorkányok, ördögök és más gonosz szellemek megrontó hatalmának voltak rabjai. Különösen az emberi élet egymást követő fázisainak időpontjára, a beteg emberek és állatok gyógyítására, a termés biztosítására, a kellemetlen vagy káros időjárás ellen való oltalomra, valamint az évfordulók első napjaira vonatkozik a legtöbb ilyen ősi népszokás. Nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy ezek őseredeti mivoltukból kiforgatva, célzatukban meg nem értve s így az időpontban is hol előbbre, hol hátrábbra eltolódva, szóval minden körülményeikben, idők múltán sok változást szenvedve csak romjaikban maradtak meg korunkig, ha ugyan mint a művelt népek hagyományaiból végre teljesen feledésbe nem merültek.

Apahida község oláh és cigány lakói között nem egy érdekes, a néprajzi irodalomban alig ismert népszokás van még folyamatban, melyek közül ez alkalommal az újéviéket regisztrálom.

I. Az ostorosok.

Újév napjának reggelén a falusi bérlők udvarában szolgáló béresek, számszerint 10—15-ön egy csoportba gyülekezve végigjárják a falu jobbmódú házait s az udvarokban futkosva bőrostorok pattogtatásával, kolompok zörgésével, meg „héh, hó, ne, csá“ állatterelő indulatszavak kiáltozásával az egész ház népségét felriasztó iszonyatos lármát csapnak úgy, hogy aki e szokást sohasem látta, rémülten egy pásztorcsapat által megostromolva hiszi magát. Némelyik évben kiegészítette még a csoportot egy sajtárt és benne literes mértéket vivő ember, ki folyton azt kiabálta: „nu lásze, sze szuzsé“, azaz ne hagyj, hogy szopjon (t. i. a borjú). Ritkábban favágó is csatlakozott hozzájuk, ki a földnek egy bunkós fával való ütögetésével jelezte favágói mivoltát. Ezt az újévi üdvözlést képező zajt mindaddig folytatják, míg érte a hagyományos baksist meg nem kapják. Végül a csapat által közösen szerzett pénzből együttes pálinkázás fejezi be az ostorosok kirándulását. Midőn legelőször észleltem ezt az elöttem ismeretlen ostromot s annak célja felől tudakozódtam, azt felelték: ez a szokás, de más magyarázatát adni nem tudták. Ehelyen kell még jegyeznem, hogy az 1912. évi januárius 1-jén járt 7 felnőtt és 3 gyermek között 8 ostoros és 2 kolompos szerepelt.

II. A kalapálók.

A falusi cigányfiúk már reggel 7 órakor beállítanak párosával a házakba s egy szépen csengő vasrudat vagy ócska vaspántot kalapáccsal ütögetve, az alábbi versecskét mondogatják:

Patkószeget csinállok,
Ráfot felhúzok,
Ló-ló-lóvat vasalok,
Héh Csinos, Bátor! (Lónevek.)

Ezt kétszer-háromszor is elmondják, míg t. i. az üdvözléért járó ajándékot megkapják s azután tovább állnak. Ha még kiemelem róluk azt, hogy a kalapáló fiúk nemcsak kovácsok, hanem napszámosok gyermekei is lehetnek, a dolog lényege teljesen ki van merítve.

Hogy a népies újévi üdvözlésnek eme formái más vidéken is szokásban voltak régebben, több adattal igazolhatom. Az egyik az ugyancsak a Szamos völgyében, de már Szolnok-Doboka vármegyében fekvő *Kendi-Lóna* községből ismeretes,¹ hol a gróf *Teleki* udvarban 1906. újév napján „egy régi szokás felelevenítéseként megjelentek az összes uradalomhoz tartozók boldog újévet kívánni: és szólott a kovácsok kezében az ülő és kalapács, a kocsisok kezében pattogott az ostor és mindenki a maga mesterségét nevezhető buzgalommal színlelte, minek következtében mintegy 180 korona osztatott ki azoknak a boldog újév viszonzásául“.

Sokkal érdekesebb a másik adat, mely a XV-ik századból ered és nem kisebb egyéniséggel áll vonatkozásban, mint a városunk szülötte nagy királyal *A Mátyás király* udvarában tartózkodott olasz tudós: *Galeotto Marzio* a *Mátyás királyról* írott könyvében² megemlékezvén az akkori újévi szokásokról, a XXIV. sz. a. Bölcs tett címen ezt írja:

„Januárus elsején, Krisztus körülméletetése napján, szokás a magyarnoknál *strená*-t, azaz ajándékot adni a beállott év jó kívánásáért. A királytól úgy kérik ezt, hogy kiki mestersége szerszámaait nyújtja elé: a síposok sípot, a kürtösök tárogatót, a hárfások hárfát, a szakácsok fazék- és abárló-villákat s mások egyéb, mesterségükhöz tartozó műszereket hoznak. A király néhány aranyat lökött a fazékba s a többi holmiba külön ajándékot dobott“.

A harmadik idevonatkozó adat, mely szintén teljes analogiát szolgáltat „szilveszter-esti kolompolás Hajdumegyében“ címen az *Ethnographia* nevű folyóiratban jelent meg *Liszt* Nándor dr. tollából.³ Rövid hirodó közlésében azt írja, hogy „szilveszter-estéjén fiúgyermekek mindenféle lármás eszközökkel, vasfazekakkal, csengőkkel, kolompokkal, ostorral, kondászkürttel, sípokkal, stb. felfegyverkezve összeverődnek, csapatostúl bejárák a községet s oly házaknál, ahol a férjhezmenésre már megérett, de pártában maradt leányt tudnak, éketlen lármát, valóságos macskazenét csapnak, vagyis az illető leányzót „kikolompolják.“ Közlő megjegyzi még, hogy „e szokás igen régi lehet, mert a *Tetétlenen* lakó legöregebb emberek is gyakorolták már gyermekkorukban.“ Készséggel elismerjük, hogy e szokás igen régi, mert hiszen amint előbb láttuk, már a XV-ik században is szokásban volt a foglalkozási eszközökkel való újévi felvonulás. Az semmit sem változtat a tényen, hogy itten szilveszter-estéjén és nem újév reggelén jelennek meg a szereplők, valamint azon sem kell fönnakadnunk, hogy Hajdumegyében e szokás a pártában maradt leányok kikolompolását, azaz kicsúfolását célozza, mert ez hihetően csak későbbi időben felkapott szokás, mely az eredetének elfeledéséből vagy félreértéséből keletkezett. Az apahidai, kendilónai példák és a *Galeotto* feljegyzése elég tanúságot tehetnek arról, hogy eredetileg csak újévi köszöntés okából történt az ilyen felvonulás. Apahidán és Kendi-Lónán különösen fontos szerepe van az ostornak és a kolompnak, mint lármázó eszközöknek, melyekkel Hajdumegyében is találkozunk. E két szerszám használata a pásztorságtól ered, kik régen kenyéradó gazdáiknál ilyen lármás módon tisztelegtek az újév beálltakor.

¹ L. Ellenzék. Kolozsvár. 1906. januárus 8-iki szám.

² Kazinczy Gábor: *Marzio Galeot* könyve *Mátyás* jeles, bölcs és *Felmés* mondásai és tetteiről. Pest. 1863. Ráth Mór kiadása. 44-ik old. (1-ör kiadta Tordai Zsigmond. 1563.)

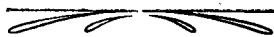
³ L. Id. helyen. 1905. évfoly. 127-ik lapon.

Az I. és II. szám alatt leírt apahidai népszokásnak azaz érdekes tulajdonsága is kiemelendő, hogy ethnikailag is szorosan elválasztható egymástól, mert míg az oláh — mely ősidők óta pásztorsággal foglalkozik — ma is az ostort és a kolompot választja foglalkozása jellemző készségének, addig a cigány, mely ugyancsak ősrégi réz- és vasművesnek van elismerve, foglalkozása jellemző symbolumául ma is az ültöt és a kalapácsot alkalmazza. Ez a körülmény szintén a kérdéses népszokás eredetének régi korára enged következtetni.

III. A turka-járás.

Újév reggelén alig vonúl el udvarunkból az ostorosok csapata s a helybeli cigányfiúk még itt-ott buzgón kopácsolják vasaikat, máris megérkezik a gyermekek ritka látványosságát képező turkacsoport. Ez tulajdonképpen két szereplő személyből áll, u. m. a *turkásból* és a *mutuból*. A kíséretben levő többi oláh legény mind jelmez nélkül van és a turkás testőrségét képezi. Minthogy a turka-járást már a múlt év folyamán részletesen közöltem,¹ e helyen csupán arra szorítkozom, amit a folyó évi januárius hó 1-én feljegyeztem. — Jelmeze az idén is nagy, piros szőttes-takaró volt körös-körül színes leányszalaggal, zörgőkkel és a legények derekáról leoldott rézgombos övszíjakkal teleaggatva. Feje tetején a hagyományos nyúlőr, melynek fejrésze fehér, bolti művirágból való menyasszonyi koszorúval volt ékesítve. Orra gyanánt fából készült, csattogtató, nagy madárcsőrt alkalmaztak s ennek kétoldali tövébe 1—1 kis rézcsengőt akasztottak. A másik szereplő személy a „mutu“ volt, aki egy rongyos, szennyesfehér gyapjúpokrócot vett magára; fején lengő fátyolos ócska női szalmakalap, arcán pedig álarc. Fegyvere fából faragott balta, melylyel jobbra-balra dühösen hadonászik s az őket utcahosszat kísérő gyermekek szétriasztása végett azok fejbevágását markirozza. A házak ajtai előtt mindketten igen szépen, rythmikusán tudnak táncolni, miközben a turkás ütemre csattog, a csőrén levő két csengőt, valamint a jelmezen lógó zörgőket rázogatja. Rövid ideig tartó tánc után baksist várnak s végül köszönő hajlongások között távoznak az udvarról. Az Apahida körüli szomszédos falvakban a turka-járás régen kiment a dívatból s hogy még Apahidán szokásban van, azt népe élelmességének köszönheti, mely a mindenféle formában elharapódzott koldulás most leírt nemei révén az újév napján kielégítő ívással párosult mulatságnak lehet részesévé.

¹ L. Ethnographia. 1911. évfoly. 304—5. lap. Oláh turka-járás Apahidán.

Különfélék.

Tavaszkúrák. A tavasz vértpezs-dítő, szívet-lelket megifjító hatásáról tulajdonképp nem is nekünk kellene írunk, hanem a poétáknak kell rímet faragniok. (No de hiszen meg is teszik, szinte túlságos buzgalommal) Kivételesen azonban néhány prózai sort is megkockáztatunk róla.

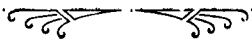
Több vidéken még ma is tartják, hogy a tavasz első növényei különös gyógyító erejűek; csinálnak is belőlük mindenféle kotyvalékot. Különösen a német lakosság tartotta ezt s talán innen van, hogy Erdélyben ma is több a »tavasz-főzelék« (marti-lapi, komló, német-saláta, stb. stb.), mint hazánk magyar vidékein. Természetes, hogy orvosi szempontból a kora tavaszi növényeknek sem tulajdoníthatunk különösebb gyógyító erőt, mint másoknak, mindenesetre tény azonban, hogy a növényi táplálék minden időben nagyon ajánlatos.

A legjobb, sőt mondhatnók, egyetlen tavasz kúra — a túrista kirándulás. Ki a szabadba! Szól ez különösen azoknak, akik a téli túristaság gyönyörűségeit még nem ismerik. (Szól tehát sokaknak!) A túra-kúra aztán odateremtí arcunkra a legértékesebb virágokat: az egészség rózsáit.

G.

Sportemberek veszedelme. Egy angol orvos érdekes statisztikát állított össze a sportemberek életkoráról. A statisztikát a Yale-egyetemen 1855-től 1904-ig szerepelt sportemberek életkora alapján készítette. 761 sportemberre vonatkozó adatok alkotják a statisztikája anyagát. A szóban levő 761

sportember közül 51 az iskola befejezése előtt halt meg, akik közül 18 evezős, 16 futballista, 11 athléta és 6 baseballjátékos volt. A halál oka 12 esetben tüdővész, 11 esetben pneumonia, 2 esetben szívbaj volt, a többi háború, baleset, malária, rák, stb. következtében halt meg. Az életben maradt athléták közül 113 sportember 40—49, 86 sportember 50—59 és 22 sportman 60—69 életév között halt meg. Nagyon elterjedt, de éppen olyan mértékben téves vélemény, hogy a sportmanek nagyon hajlanak a szívbajra. Ezt a balhítet alaposan megcáfolja, hogy az előbb említett 51 yalei sportember között mindössze ketten pusztultak el szívbajban. Különböző sportágak szerint tüdőbaj következtében 6 futballista, 4 evezős, 2 baseballjátékos és 4 athléta halt meg. A Harvard-egyetem jelentésében e kérdésről a következő passzus olvasható: Meylan dr. a harvardi egyetem mindazon evezőseinek élet lefolyását megfigyelte, aki 1852 és 1893 között a főiskolai záróvizsgát letette. A 41 évi tanulmányozás eredménye azt mutatja, hogy a sportemberek az emberek átlagos életkorával összehasonlítva, átlagosan 5 évvel tovább élnek. Az 5 évi többlet megállapításánál a véletlen balesetek figyelmen kívül hagyottak. A 153 sportember közül, akiknek az életkora a statisztika összeállításánál szerepelt, 1904-ben még 123-an éltek. Egyetlen egy halálesetet sem lehet a túltrenirozottság számlájára írni.

Fürdőügyi hírek.

Romániai fürdők. Zajzon, Málnás, Tusnád, Kovászna, Előpatak és Borszék fürdőinknek évtizedeken át hűségeseleg megelégedett vendégei voltak a romániai bojárok, mert igazán fejlett fürdőhelye és üdülő-telepe eddig csak kettő volt, Sinaia és a Slanici sósfürdő. A román kormány azonban az utóbbi években nagy arányokban fejlesztette az állami kezelésben levő elhanyagolt fürdőket és ebből a célból fürdőtörvényt alkotott, (Mikor lesz meg a magyar fürdőtörvény? Szerk.) A romániai állami fürdőket 30 évre részvénytársaságoknak adták bérbe, még pedig úgy, hogy a fürdő értékével az állam is beállt részvényesnek. Eddig négy fürdőrészvénytársaság alakult meg: a Govora, hárommillió frank alaptőkével, a Calimenesi, kétmillió frank, a Lacul-Sarat és a Teciu, egy-egy millió frank alaptőkével. Az állam a tulajdonában levő részvényekre eső osztalék 70 százalékát a fürdő szépítési alapjához csatolja, 30 százalékát pedig szegény betegek ápolására fordítja. A fürdőrészvénytársaságok 10 éven át mindennemű adófizetés alól fel vannak mentve. A fürdőtörvényben igen érdekes paragrafus az, amely szerint a fürdőtelepeken senki sem igényelhet ingyenes vagy kedvezményes helyet, továbbá az, hogy minden fürdő forrásai részére tíz kilométeres kör van megszabva védőterületképpen. Az ásványvizek forgalomba hozatalát megkönnyítő módoszatokkal is foglalkoznak és valószínű, hogy a magyar ásványvizeknek Romániába való kivitele csökkenni fog. Ez mélyen fogja érinteni a magyar ásványvizeket, hiszen elég baj már az is, hogy egyes városok — közöttük Kolozsvár is — adót vetettek az ásványvizekre.

K.

Tanítók gyógyfürdője és üdülő-

telepe. A nagy társadalommal összeforrott tanítóság gazdasági érdekeit egyetlen jelenség oly közelről nem érinti, — a fizetésrendezéstől eltekintve, — mint a tanítók társadalmi gyógyfürdője és üdülő telepének szervezése.

A hazai tanítóságon, tanító-egyesületeken kívül az egész nagy társadalom, pénzintézetek, vállalatok, a községi és városi képviselőtestületek sietnek részvényjegyzéseikkel a közegészségügy szolgálatába állítandó fürdő hathatós támogatására, mert ez nemcsak az ösztönítő, de egyúttal az egész nagy társadalom és tanulóifjúság olcsó árszabású gyógyfürdője lesz a *Szejkén Székelyudvarhely* és üdülő helye az *Uzonka* fürdőn Nagybaconban.

A tanítóság ezen országos intézménye iránt érzett kiváló rokonszenv megnyilatkozásában számtalan példája jelentkezik nap-nap után, de a 280 lelket számláló Székelymagyarországi községi képviselőtestületének és lelkes tanítójának példája tán a legmegkapóbb. Ugyanis midőn a képviselőtestület megtakarított csekély községi vagyont mindenképpen a tanítók fürdőjének részvényvásárlására akarja fordítani, de az nem tesz ki 26 koronát: *Rozsondai* István tanító ennek kiegészítésére felajánlja, a község által fizetett tanítógyűlési napi- és fuvardíját s így vesz egy részvényt, csak hogy elősegítse a tanítóság és a társadalom együttes közérdekét.

Sáros vármegye kir. tanfelügyelője pedig lelkes felhívásban kéri a tankerületében működő tanítókat, a tanítók társadalmi fürdőjének részvényjegyzéssel és részvényjegyzés gyűjtéssel való támogatására.

Az alakulás alatt álló fürdői részvénytársaság ügyeit *Gyerkés* Mihály ig. tanító Székelyudvarhely intézi.

Közlekedési hírek.

A Mezőségi vasút. A rég vajtód Mezőségi vasút ügyében jelentős intézkedés történt, amennyiben Beöthy kereskedelemügyi miniszter Marostorda vármegye törvényhatóságával közölte feltételeit és kikötéseit, Marosvásárhely — Kolozs — Nagyida, Marosvásárhely — Parajd között naponta 3—3 vonatpár fog közlekedni, ha az engedélyesek 12 mozdonyt, 8 kalauz és postakocsit, 36 személykocsit, 130 teherkocsit rendelkezésre bocsátanak. A miniszter a már kilátásba helyezett államsegélyen kívül még 100.000 K rendkívüli segélyt engedélyezett. E vasútvonal kiépítése hozzáférhetőbbé fogja tenni a Mezőhavas kies tájait és nagy hatással lesz Szováta-fürdő további fejlődésére.

Székelyudvarhely-Csikszeredai vonal. E vasúti vonal érdekében Udvarhelymegye törvényhatósága ismételen megkereste a kereskedelemügyi kor-

mányt. A vasúti vonal építése állana a Csikszereda—Székelyudvarhelyi 61 kilométeres vonal megépítéséből és a Héjasfalva—Székelyudvarhelyi helyi érdekű vasút elsőrangúvá való átépítéséből. Csik vármegye lakosságára e tervezett vasúti vonal életkérdés, mert 115 kilométer utat takarítanak meg. E vonal máskülönben résben tehermentesítené a Kolozsvár—Predeáli fővonalat is.

Torda—Topánfalvi vasút. Ez új helyi érdekű vasútépítési munkálatai serényen folynak. Erős a remény, hogy az új vonalat június hóban átfogják adhatni a forgalomnak. Túristáinkat e híradásunk különösen érdekelheti, mert könnyen megközelíthetővé válik a gyönyörű Aranyos-völgy, Torockó a Székelykővel és a Kőkőzzel, a híres Runkiszoros, a Vidalyi-kő, a Podságai búvópatak, a Skerisorai jégbarlang és a fenséges Detonáta stb.

Hírlapirodalom.

Hírlapirodalom. Biró Lajos, Bródi Sándor, Herczeg Ferencz, Kenedi Géza, Kóbor Tamás, Kozma Andor az írók és ujságírók színe-java írják a legjobban szerkesztett, teljesen független, legelterjedtebb és legnagyobb magyar napi lapot, »AZ UJSÁG«-ot. Vasárnap: »Aszszony«, »Gyermek«, »Automobil«, és »Sport« melléklet. Felelős szerkesztő: Gajári Ödön. Szerkesztő társ: Dr. Ágai

Béla. Előfizetési árak: Egy évre 28 K, félévre 14 K, negyed évre 7 K, egy óra 2 K 40 fillér. »AZ UJSÁG« terjedelme rendszeren 32—36—40 oldal. Vasár- és ünnepnapokon 80 100—200—280 oldal. Megrendelő-cím: AZ UJSÁG kiadóhivatala, Budapest, VII. ker., Rákóczi út 54. szám. Egyes példány ára ünnep- és vasárnapokon 10 fillér.